

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

ΤΟΜΟΣ ΚΗ'

Συνδρομή ἑτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.— Αἱ συνδρομαὶ ἄρροῦνται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἑτησιαί.— Γραφεῖον Διευθ. Ὁδ. Παρθενωγαγείου 14.

25 Ἰουλίου 1889.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

(1879—1889)

Δέκα ἔτη παρήλθον ἀφ' οὗτου ἀκαΐος ἔτι τὴν ἡλικίαν κατέλιπε τὸν βίον ὁ κράτιστος καὶ δημοτικώτατος τῶν ποιητῶν τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος. Ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπέθανεν τῇ 24 Ἰουλίου τοῦ 1879 ἐν τῇ θελκτικῇ ἐπαύλει τῆς Μαδουρῆς ὅπου ἀπεσύρετο μακρὰν τῆς τύρβης τῶν ἐγκοσμίων, ὅπως ἐν τῇ ἀπομονώσει συγκοινωνῆ εὐχερέστερον μετὰ τῶν πεφιλημένων αὐτῷ σκιῶν, τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων τῆς ἀρματωλικῆς ἐποχῆς, τῶν ὁποίων τὰ ἔθη καὶ τὰ φρονήματα πιστῶς ἀπεικόνιζε καὶ μεγαλοφῶνως ἀπῆγει ἢ ἀνδροποιδεῖς αὐτοῦ Μούσα. Ἡ Ἑλλὰς βαθείως ἠσθάνθη τὴν ἀπώλειαν τοῦ βαφδοῦ τῶν ἀρματωλῶν ὅστις οὐ μόνον τὰς χορδὰς τῆς λύρας του, ἀλλὰ καὶ πάσαν αὐτοῦ τὴν δραστηκότητα ὡς ἀνὴρ καὶ ὡς πολίτης ἀφιέρωσεν ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος.

Ἰδιαιτέραν ὀδύνην ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς ἠσθάνθη ἡ «Ἔστια». Ὁ Βαλαωρίτης ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τὴν ἐτίμα διὰ τῆς πολυτίμου συνεργασίας του. Δύο θέματα ἔκρινεν ἄξια τοῦ προορισμοῦ τῶν ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος: πρῶτον τὴν ἐξ-ὑμνησιν τοῦ ἡρωικοῦ μεγαλείου τῆς πατρίδος, καὶ δευτέρον, τὴν ἔκφρασιν, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ῥῆσιν, τῶν «πρωτοτύπων καλλονῶν τῆς ἑλληνικῆς φύσεως». Τοῦ πρώτου θέματος ἀκριβῆ ὑποδείγματα εἶνε τὰ περιεχόμενα ἐντὸς τῶν τριῶν τόμων τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τοῦ δευτέρου οὐχ ἦττον ἀκριβῆ ὑποδείγματα ἀποτελοῦσι πάντα σχεδὸν τὰ ὀλιγόστιχα ποιήματα αὐτοῦ, τὰ λυρικώτερον καὶ ὑποκειμενικώτερον φέροντα χαρακτῆρα. Δημοσιευθέντα δὲ τὰ πλείστα ἐν τῷ παρόντι περιοδικῷ. Μεταξὺ τούτων οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται δὲν ἐλησημόνησαν πιστεύομεν, τὸ «Ῥόδο καὶ τῇ Δροσοῦλα» καὶ τὸν «Καλόγιαννο, ἀριστουργήματα τοῦ εἶδους. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βαλαωρίτου ἡ «Ἔστια» πολλαχῶς ἐξεδήλωσε τὴν θλίψιν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸν θαυμασμόν πρὸς τὸ πλούσιον ποιητικὸν τάλαντον

αὐτοῦ. Καὶ νῦν δὲ ἐπὶ τῇ συμπληρώσει δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀφιερῶν εἰς τὴν ἀγῆρω μνήμην του οἶονεῖ ἐπιμνημοσύνης τινὰς σελίδας, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἀντιθέτως πρὸς τὴν μοῖραν ἄλλων ποιητῶν, ἐφ' ὅσον προβαίνουσι τὰ ἔτη, ἐπὶ τοσοῦτον κρατύνεται παρὰ τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει, ἰδιαιτέτως δὲ παρὰ τῇ νέᾳ φιλολογικῇ γενεᾷ ἢ ποιητικῇ ὑπεροχῇ τοῦ γράψαντος τὰ «Μνημόσυνα» καὶ τὸν «Ἀθανάτην Διάκον.» Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐκρίναμεν ὡς τὰ μάλιστα ἐνδιαφέρον ἀνάγνωσμα εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἔστιας» τὴν ἀνασκόπησιν τῆς ὑπερέχου φυσιογνωμίας τοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, ὑπὸ τὴν τριπλῆν ἔποψιν τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ ἀξίας, καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένης, τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὅσον οὗτος ἀρμονικῶς συνδέεται πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ κοινῷ.

*

Ἐπάρχουσι ποιηταὶ τοὺς ὁποίους ἡ φαντασία περιφέρει ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ὡς τοὺς ἀεροναύτας τὸ ἀερόστατον ἀγνοοῦσιν ἄνωθεν τινῶν χωρῶν μετάρσιοι θὰ πλανηθῶσι καὶ τοῦ θὰ σταματήσωσι. Τούναντιον ἄλλων ἡ φαντασία δύναται εὐλόγως νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ πλήρες ἔρματος πλοῖον. Ἀνάγοντ' ἐπ' αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ ἰδεώδους ἔχοντες προδιαγεγραμμένον τὸ δρομολόγιον αὐτῶν. Συμβαίνει νὰ ἀποπλανηθῶσι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πλοῦ, νὰ δαρώσιν ὑπὸ καταιγίδων, νὰ παραπλευσῶσιν ἐπικινδύνους ὑφάλους ἄλλ' ἢ πυξίς τῆς κρίσεως δὲν παύει ἐνεργοῦσα καὶ θάττον ἢ βράδιον, θεοῦ εὐδοκοῦντος, κατάγονται εἰς τὸν ποθητὸν λιμένα. Μετὰ τῶν δευτέρων τούτων ἀρμόζει νὰ καταταχθῇ ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης. Πρὶν δημιουργήσῃ τὴν ποιησίν του ἐδημιούργησε τὴν ποιητικὴν του. Εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ποιήματα αὐτοῦ πρὶν ἢ καλῆσθαι ὁ ἐξάλλος αἰδὸς προλογίζει ὁ ὑπομνητικὸς ἱστοριοδίφης. Ὁ μέγας φιλόσοφος Ἐγελος, τοῦ ὁποίου πολλὰκις θὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ὑψηλὴν ἀρωγὴν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρόντος λόγου, ἐν τῇ «Ποιητικῇ» αὐτοῦ ἰσχυρίζεται ὅτι τὰ μεγάλα καλλιτεχνικὰ συνθέματα ἀπορρέουσιν ἐξ ὀρίμου ὑπὸ πάσαν ἔποψιν σπουδῆς καὶ

μακρᾶς καὶ βαθείας μελέτης. Ὁ ποιητὴς τῶν «Μνημοσύνων» καὶ τοῦ «Διάκου» μολονότι καυχᾶται ὅτι ἀφίνει τὴν φαντασίαν του (νὰ τρέχη ἀκάθεκτος ἀπὸ ρυτῆρος), δὲν εἶχεν οὐδὲν τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς τυχοδιώκτας τῆς ἐμπνεύσεως, οἵτινες «ψάλλουσιν ὅπας ψάλλει τὸ πτηνὸν ἐπὶ τῶν κλάδων» καὶ φέρονται ὑπὸ τοῦ φέροντος, ἀποδεικνύει δὲ καὶ οὗτος τὴν βαθεῖαν ἀλήθειαν τῆς κρίσεως τοῦ γερμανοῦ καλολόγου.

Ὅτι δὲ ἐπὶ τὸ ἔργον δὲν ὤρμησεν ὁ ποιητὴς ἀπαρρασκεύως καὶ ἀβασανίστως, ὑπέικων εἰς συνήθη ποιητικὴν ἔξαψιν, καὶ ὑποκύπτων εἰς τὰς φλογεράς ὁρμάς καὶ τὰ ἀσύστατα ὄνειρα τῆς νεότητος, μαρτυρεῖ ἡ ἡλικία καθ' ἣν ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον πλάνοις ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ πεδίου. Τὰ «Μνημοσύνα» ἐξέδωκεν ἀνὴρ ὑπερτριακοντούτης, μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐγκυκλίων καὶ ἀκαδημαϊκῶν σπουδῶν αὐτοῦ, ὠρίμου παιδεύσεως κύριος τοῦ σταδίου του, φέρων ἐν τῷ νῷ εὐκρινέστατα προδιαγεγραμμένας τὰς περὶ ποιήσεως καὶ γλώσσης ἀρχὰς του. Ἐκτοτε, τούτεστι ἀπὸ τοῦ 1857, ἀρχεταὶ ὁ φιλολογικὸς βίος τοῦ Βαλαωρίτου. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ δὲν συμπεριλαμβάνα τὰ «Στιχοιργήματα», μέτρια δοκίμια, ἅτινα ἐξέδωκεν ἐν Λευκάδι κατὰ τὸ 1847, πρὶν ἔτι ἀνκαλύψῃ τὸν δρόμον του, θορηθῶν ἐν αὐτοῖς τὸν θάνατον τῆς Σαπφούς.

Τὸ βιβλίον τῶν «Μνημοσύνων» παρέχει πληθεῖς τὸ μέτρον τῆς ἰδιοφυίας τοῦ Βαλαωρίτου. Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ πεζογράφος, ὁ ἱστοριοδίφης καὶ ὁ πατριώτης, πάντες μετέχουσι τῆς συνθέσεως τῶν «Μνημοσύνων», νεανικώτεροι, πλήρεις ἀναμνήσεων, ἀλλὰ καὶ ἐλπίδων πεποικισμένοι δὲ διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια θὰ ἀναπτύξωσιν ἐμφανεστερον καὶ τελειότερον εἰς μεταγενεστέρας συνθέσεις. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνεκάλυψε τὸν κόσμον τὸν ἀρμόζοντα εἰς Ἑλληνα ποιητὴν καὶ φέρεται ἀκατάσχετος πρὸς ἐξερεύνησιν αὐτοῦ. Ἀνεφάνη καθ' ἣν ἐποχὴν ἐξέλιπεν ὁ Σολωμός. Ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ παρακλαθῶν τὰ σκῆπτρα τῆς ποιήσεως, ἀγανίζεταὶ νὰ καταστήσῃ ζωηροτέραν τὴν ἀκτινοβολίαν των, ἐπιβλητικωτέραν τὴν ἰσχύν των. Ὁ ποιητὴς τῶν «Ἐλευθέρων πολιορκημένων» πυρετωδῶς ὠνειροπόλει καὶ ἐρρέμβασζε τὴν γλώσσαν τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν ποίησιν, ἀλλ' ἠδύναται νὰ συλλάβῃ αὐτὴν τελείως ἐν τῇ πραγματικότητι, καὶ πολλάκις ἐξήρχετο κατὰ πόνον ἐκ τῆς πεισματώδους πάλης. Ὁ Βαλαωρίτης εὐτυχέστερος, συνέλαβεν αὐτὴν ὡς ἀδάμαστον πῶλον, καὶ κατέγινε δαμάζων καὶ χαλιναγωγῶν αὐτὴν προσηκόντως. Πιστεύει εἰς τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ ὡς εἰς τὴν μόνην ἐμπρεπὴ γλώσσαν τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως, καὶ συνηγορεῖ ἐν τῷ προλόγῳ τῶν «Μνημοσύνων» ὑπὲρ τῆς ἐπισήμου καθιερώσεως αὐτῆς,

πλουτιζομένης βαθμηδὸν καὶ διαμορφουμένης. «Εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γλωσσῶν, λέγει, εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι φράσεις καὶ λέξεις καὶ ἰδιωτισμοὶ ἀφιερῶθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ποίησιν. Ἡμεῖς εὐτυχέστεροι τῶν ἄλλων ἀκεραίαν διάλεκτον δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐπὶ τούτῳ». Οὕτω φαίνεται διακρίνων γλώσσαν ποιήσεως καὶ γλώσσαν πεζοῦ λόγου, χωριζόμενος τῶν λοιπῶν ποιητῶν τῆς Ἑπτανήσου, οἵτινες τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ καθιεροῦσιν ὡς βᾶσιν πάσης φιλολογικῆς συνθέσεως. Νομίζω ὅχι ἄσφον τὴν ὑπόμνησιν τοῦ Βαλαωρίτου. Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐποχῇ ἡ ποίησις εὐρίσκειται συνεχῶς εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀμύνεται κατὰ τῶν περιστοιχοῦντων αὐτὴν κινδύνων, οἵτινες ἐν τοῖς πλείστοις ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ λόγου. Κίνδυνος δὲ ἐκ τῶν προφανεστέρων εἶνε καὶ ὁ ἐκχυδαϊσμός τῆς γλώσσης, καὶ ἡ κατὰ τριψίς τῶν λέξεων ἐν τῷ βίῳ τῶν πόλεων καὶ ταῖς καθ' ἡμέραν συναναστροφαῖς. Διότι καὶ αἱ λέξεις ἠμοιάζονται πρὸς τὰ χρυσὰ νομίσματα· ἡ πολλὴ κυκλοφορία ἀμαυρῶνει τὴν στιλπνότητά των. Οὐδόλως προτίθεμαι νὰ παραστῶ ὑπέρμαχος τοῦ δεινοῦ τῆς διγλωσσίας, ὅπερ πλείστας συμφορὰς μᾶς προξενεῖ. Ἦθελον μόνον νὰ ὑπομνήσω εἰς τοὺς τυχοῦν λησμονοῦντας ὅτι ἀνάγκη ἡ ποιητικὴ διάλεκτος νὰ χρησιμοποιεῖ ὡς οἶόν τε πλειοτέρους τρόπους, σχήματα, εἰκόνας, τύπους, καὶ λέξεις ἔτι, γλώσσαν ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀφισταμένην ὡς οἶόν τε τῆς τῶν ἐφημερίδων, τῶν ἐν τοῖς καφενεῖαις διαλόγων, τῶν ἐπιταφίων, τῶν πολιτικῶν ἀγορεύσεων καὶ παντὸς εἶδους λόγου ἀνθούντος ἐν τῇ συγχρόνῳ Ἑλλάδι. Ὑπόδειξιν δὲ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἐν πάσῃ γλώσσῃ μοὶ παρέσχον καὶ δύο κορυφαῖοι συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ σοφὸς τεχνολόγος τῆς «Ἐπιθεωρήσεως τῶν Δύο Κόσμων», καὶ ἡ κυρία Στάελ. Ἡ μὲν ἐν τῷ περὶ «Γερμανίας» συγγραμμάτι κρίνει ὡς οὐσιώδη ἑλλειψιν τὸ ὅτι οἱ Γάλλοι δὲν ἔχουσιν, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ ἄλλοι λαοί, δύο διαφόρους γλώσσας, τὴν μὲν ἐν τῇ ποίησει, τὴν δὲ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ. Καὶ συμβαίνει, λέγει, μὲ τὰς λέξεις ὅτι μὲ τὰ πρόσωπα. Ἐκεῖ ὅπου συγχέονται ἀδιακρίτως αἱ τάξεις, ἡ οἰκειότης ἀποβαίνει ἐπικίνδυνος. Ὁ δ' ἕτερος, ἐμμεσώτερον πιστοποιῶν τὴν ἀνάγκην τῆς διαφορᾶς, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ τόσον ἀποκλειστικὴ προσήλωσις τῶν συγχρόνων ποιητῶν τῆς Γαλλίας εἰς τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς προέρχεται ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς πεζογραφικῆς καὶ ποιητικῆς γλώσσης· ὅθεν οἱ ποιηταὶ ἀναπληροῦσι τὴν ἑλλειψιν ταύτην λαζεύοντες καὶ ἐπεξεργαζόμενοι τοὺς στίχους των δίκην μαρμάρου καὶ ἐλέφαντος. Ἐκ παραπόνων καὶ ἐξ ἀγῶνων, ὡς οἱ ἀνωτέρω, μᾶς ἀπαλάσσει ἡ παρ'

ἡμῖν ὑπαρξίς εἰδικοῦ ὄργανου, προωρισμένου κυρίως ὅπως ἄρη πάσαν τοιαύτην δυσχέρειαν. Ὁ δὲ Βαλαωρίτης, ὡς εἶπομεν, θεωρεῖ ὡς εὐτύχημα τὴν κατοχὴν ὄργανου τοιοῦτου, καὶ μετατρέπει ὡς ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς χρήσεως τῆς δημῶδους ἐν τῇ ποιήσει ὅσα οἱ πολέμοι αὐτῆς ἀναφέρουσιν ὡς ἐπιχειρήματα ἐνκλιτίον αὐτῆς, κρίνοντες περὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς καθ' ὃν τρόπον καὶ ἀρχαιολόγοι τινὲς περὶ τῆς ἀχρηστίας παντὸς μνημείου μὴ ἀπορρέοντος ἐκ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος. Γλῶσσαν, λέγουσιν οὗτοι, ἡ ὁποία μᾶς ἐνθυμίζει τὴν ἐποχὴν τῆς βαρβαρότητας καὶ τῆς δουλείας, δὲν πρέπει νὰ μεταχειρίζεσθαι εἰς χρόνους προόδου καὶ ἐλευθερίας. Τούναντίον ὁ Βαλαωρίτης ἀνακράζει ἐν τῷ ἄνω μνημονευομένῳ προλόγῳ: «Ἄν εἶνε καὶ ἐρείπιον, ὡς τοιοῦτον ἄς τὸ σεβασθῶμεν. Τὰ δεσμά, οἱ θῆνοι, οἱ διωγμοί, τὰ μαρτύρια, αἱ ἀπαγχονίσεις, τὰ αἵματα, αἱ παντοῖαι καταστροφαὶ τὸ καθιέρωσαν. Ἡ ἐθνικὴ ποίησις τὸ περιέβαλε μὲ τὸν ἀειθαλῆ κισσὸν τῆς... Ἑλλάς, μὴ καταδεχθῆς νὰ περιφρονήσῃς τὸ ἐνδύμα τῆς πτωχείας σου.»

Ἄλλ' ἰδιαίτερον, προκειμένου περὶ τῆς γλώσσης τὴν ὁποίαν ὁ Βαλαωρίτης μετεχειρίσθη εἰς τοὺς στίχους του, δύναται τις νὰ προβάλῃ ὡς ἰσχυρότατον ἐπιχείρημα ὑπὲρ αὐτῆς, τὴν ἐντελῆ ἀρμονίαν μεταξὺ τοῦ περιέχοντος καὶ περιεχομένου. Μεταξὺ τῆς γλώσσης καὶ τῆς ποιήσεως τῶν Μνημοσύνων ὑφίσταται τόσον ἀδιάρρηκτος σύνδεσμος, ὥστε δὲν δύναται νὰ φαντασθῶ ἀπουσάν τὴν πρώτην ἄνευ συγκαταστροφῆς τῆς δευτέρας, δὲν δύναται νὰ φαντασθῶ τὸν χιτῶνα τοῦ Νέσσου ἀποσπώμενον τοῦ σώματος τοῦ Ἡρακλέους δίχως νὰ συναποφέρῃ καὶ τὰς σάρκας του. Ποιήματα νεοελληνικὰ εἰς καθαρεύουσιν πολλάκις διενόηθην ἀνακλαιζόμενα ἐν τῷ θαυματουργῷ λουτρῷ τῆς δημῶδους: ἐν τοῖς πλείστοις στίχοις τοῦ Καρασούτσα θρηνῶ τὸν ποιητὴν, θῦμα ἀκλαισθήτου γλώσσης. Τούναντίον δημῶδη ἄσματα, παρ' ἡμῖν μόνον πρὸς γελωτοποίησιν καὶ πρὸς σάτυραν τοῦ φαιδροτέρου εἶδους ἐνθυμοῦμαι μεταπλασθέντα εἰς καθαρύοντα. Ποιήματος τὸ ὁποῖον μᾶς παρέχει πλήρη καλαισθητικὴν ἀπόλαυσιν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν οὐδὲ μίαν λέξιν, οὐδὲ στίξιν παραλάσσουσαν, ἄνευ προφανοῦς κινδύνου μαγικῆς ἐξαφάνισεως πάσης τοιαύτης ἀπολάυσεως. Ὁ Γκαίτε ἔλεγεν ὅτι αὐτόχρημα ἱερόσυλος θὰ ἦτο ἡ μεταφορὰ τῶν «Ρωμαϊκῶν Ἐλεγείων» του εἰς τὸν ῥυθμὸν ἐν ᾧ ἐγράφη ὁ Δὸν Ζουάν τοῦ Βύρωνος. Ἄλλὰ μᾶλλον ἱερόσυλος τοιαύτης ἀποπείρας φαίνεται εἰς ἐμὲ ἡ σκέψις τὴν ὁποίαν ἐξήνεγκεν ὀνομαστός καὶ φιλέλληνας συγγραφεὺς τῆς συγχρόνου Γαλλίας, παραστάς αἰφνης ὑπέρημος τῆς καθαρύσεως καὶ δογματίσας ὅτι καὶ ἂν τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων μετεχειρίζετο ὁ Βαλαωρίτης εἰς τὰ

Μνημόσυνα, κατ' οὐδὲν θὰ ἤλαττοῦτο ἡ ἀξία των. Δὲν ὑπολείπεται ἢ νὰ φαντασθῶμεν τὸν Θανάσην Βάγιαν διαλεγόμενον μετὰ τῆς γυναικὸς του ὡς τις ἀττικίζων δελτιογράφος Βυζαντινῆς ἐφημερίδος, ἢ νὰ ἀναθέσωμεν εἰς ἑλληνομαθῆ διδάσκαλον τὴν ἐπὶ τὸ καθαρώτερον ἀνάπλασιν τῆς γλώσσης τοῦ «Ἀστροπόγιαννου», ὡς πάλαι ποτὲ ἐπραξεν ὁ Φωτεινὸς διὰ τὸν Ἐρωτόκριτον.

Ὡς μία ἐλευθέρα καὶ τολμηρὰ συμπλήρωσις τῶν δημοτικῶν ἡμῶν ἄσμάτων δύναται νὰ κριθῶσι τὰ Μνημόσυνα καὶ πάσα σχεδὸν ἡ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου. Παρὰ τὰ ἔγνη τοῦ λαοῦ νὰ ἔγνη χαράσσει ὁ ποιητὴς ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους τῶν Μουσῶν. Ἐθνητικαὶ ἐλεγείαι καὶ ἐκτενέστερα ποιήματα, οἷον ἀπεσπασμένα ἐκ τῆς μεγάλης ἐποποιίας τοῦ Γένους, ἀποτελοῦσι τὰ περιεχόμενα τῶν Μνημοσύνων. Δὲν εἶνε πάντα ἴσης ἀξίας. Ὁ ποιητὴς δὲν ἔφθασεν ἀκόμη νὰ ἐφαρμόσῃ καθ' ὅλα τὸ εὐρὺ πρόγραμμά του. Τῆς γλώσσης του δὲν κατέστη ἀκόμη ἀπόλυτος γνώστης καὶ κύριος. Ὁ «Κίτσοις καὶ τὸ Γεράκι» παρὰ τὴν ὥραϊν, τὴν πλαστικὴν ἀρχὴν του, ἀπολείπεται κατὰ πολὺ τοῦ «Καρυοφυλλιοῦ τοῦ Δήμου», καὶ ἡ «Νεκρικὴ Ὠδὴ» παρὰ τοὺς ὥραϊοὺς στίχους τοῦ τέλους, στερεῖται τοῦ τόνου, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους χαρακτηρίζει τὸ «Ψυχροβάχτον». Ὁ ποιητὴς ἀποπειράται κυρίως νὰ πραγματευθῆ ἐπὶ τὸ συνθετικώτερον καὶ μεγαλοποίησιν τὴν ὕλην τὴν ὁποίαν παρέχει ἡ δημῶδης ποίησις. Οἱ ἥρωες τῶν δημοτικῶν ἀνθολογιῶν εἶνε καὶ ἥρωες ἰδιοὶ του. Ἄλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸν ἀπλοῦν καὶ καθάριον αὐτῶν χιτῶνα ἐπιπροσθέτει, ἀφειδῶς ἐνίοτε, τιμαλφῆ κοσμήματα, ἀνατολικῆς φαντασίας ἢ βωμαντικῆς ἐμπνεύσεως. Ὁ «Δῆμος καὶ τὸ καριοφύλλι του» καὶ τὸ πρῶτον ἔσμα τοῦ «Βλαχάβα», ἵνα περιορισθῶ εἰς τὰ γνωστότερα τῆς συλλογῆς, ἀπηχῆσαι δημοτικῶν ἄσμάτων ἐκ τῶν ὥραιότερων ἡμῶν καὶ συγχρόνως ἐξογκώσεις αὐτῶν ἐπὶ τὸ βωμαντικώτερον, μᾶς παρέχουσι σαφῆ ἰδέαν τῶν μεταμορφώσεων τῆς δημῶδους ἐμπνεύσεως ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ ποιητοῦ ἐφ' οὗ ἐπιδρῶσιν ἀναγνώσματα ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀνθούσης ποιήσεως. Τούναντίον ἐν τῇ κοινῶς θαυμάζομένῃ «Φυγῇ» αὐτόματος ἐπέρχεται ἡ σύγκρισις πρὸς κλασικὰ ἔργα, οἷον πρὸς τὴν ἐν τοῖς «Γεωργικοῖς» τοῦ Βιργιλίου ἀνάλογον περιγραφὴν τοῦ ἵππου. Αἱ θρηνητικαὶ ἐλεγείαι τῶν Μνημοσύνων βασιζόνται κυρίως ἐπὶ τῶν μυθολογημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ τοῦ «Κάτου κόσμου». Ἐπὶ πάντων πλανᾶται ἡ ζοφερά καὶ ὑποχθόνιος λάμψις τοῦ «Βρυκόλακα» καὶ τοῦ «Χάρου μὲ τοὺς πεθαμένους». Ὁ ποιητὴς ἀπαξ συλλαβῶν τὸν μίτον τοῦ ὑπερφυσικοῦ, ἀρέσκειται ὑπὲρ τὸ δέον νὰ κάμνη χρῆ-

σιν αὐτοῦ καὶ πρὸς τρομακτικὰς περιπλανήσεις. Τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν χρωματίζει πολλακίς ἐπὶ τὸ βορειότερον. Φροντίζει περὶ τοῦ πῶς νὰ καταπλήξῃ τὴν φαντασίαν καὶ νὰ ἐρεθίσῃ τὰ νεῦρα μᾶλλον ἢ περὶ τῆς συγκινήσεως τῆς καρδίας καὶ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ αἰσθήματος. Ὡς ὁ Ἡρακλῆς ἀνήγαγεν ἐκ τοῦ Ταρτάρου τὸν Κέρβερον, οὕτω ἐκ τοῦ κόσμου τοῦ ὑπερφυσικοῦ ἀνάγων ἐπιδεικνύει ἐνώπιον ἡμῶν τὸ Φρικῶδες. Τὸ πλεῖστον τοῦ «Κατσαντώνη» τοῦ «Θανάση Βάγια», ὡς καὶ πολλαὶ σκηναὶ τῆς «Κυρὰ Φροσύνης» καὶ τοῦ «Διάκου» δὲν εἶνε ἢ ὡμαὶ περιγραφαὶ βασανιστηρίων, τυφλώσεων, σφυροκοπημάτων, βρυκολάκων συρόντων τὰ σάπια των κρέατα, σκύλων ἀπαγόντων ἀσώματους κεφαλάς, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. Τὰ διαυγῆ ὕδατα τῆς Κασταλίας ταράσσονται καὶ θολοῦνται ἀνιέρως ἐκ τοιούτων εἰκόνων, καὶ τὸ πνεῦμα τῶν τετραμμένων ἐξ ἀρχετύπων καὶ ὑγιῶν ἀναγνωσμάτων πιέζεται ὡς ὑπὸ ἥθικου ἐφιάλτου. Αἰεποτε ἢ ἑλληνικῆ Μοῦσα, σεμνὴ καὶ εὐαίσθητος παρθένος, ἀπέστρεψε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ τοιούτων θεαμάτων, ὡσάκις δὲ ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλλῃ τοιαῦτα ἐνώπιον τῶν ἄλλων, ἔπραξε τοῦτο μετὰ θαυμαστῆς εὐγενείας καὶ λεπτότητος. Ἄλλὰ καὶ νεώτεροι ποιηταὶ ἐν Εὐρώπῃ ἀπέσχον νὰ φωτίσωσι δι' ἀπλήτου φωτὸς οὕτω φρικτὰς εἰκόνας, προὔτιμησαν δὲ καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ ἀποταθῶσι μᾶλλον πρὸς τὰς καρδίας ἢ νὰ ταράζωσι τὰ νεῦρα. Μόνον ἢ φειδῶ τοῦ χώρου μὲ κωλύει νὰ κυρώσω τὰ ἀνωτέρω σαφέστερον διὰ παραδειγμάτων.

Ἄλλὰ—δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς—ζῶμεν ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ Ποιητικὴ τοῦ Σταγειρίτου δὲν ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν πηγὴν τῶν περὶ ποιήσεως κρίσεων καὶ αἱ γινῶμαι καὶ ἀποφάνσεις μεταγενεστέρων καὶ πεφημισμένων τεχνογράφων δὲν ἐκλαμβάνονται πλέον ὡς ἄρθρα πίστεως. Παρὰ τὴν ἀπόλυτον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν ἐνυπάρχουσαν ἐννοίαν τοῦ Καλοῦ ἐγκαθιδρύθη ἀσφαλῶς ἡ σχετικὴ καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐδρεύουσα ἐννοία αὐτοῦ, τὰ δόγματα στεροῦνται τοῦ πάλαι κύρους ἢ μεταπίπτουσι εἰς ἀχρησίαν, ὁ αὐτὸς σεβασμὸς ἀπονέμεται εἰς τὰς διαφόρους ἀντιλήψεις καὶ διαμορφώσεις τῆς Τέχνης, καὶ τὰς ἐκ διαμέτρου ἀντιθέτους, ἢ ἀκρότης καὶ ἢ ἐξοχῆ τῶν λόγων, ἢ κατὰ τὸν Λογγίνον, «ἀποτελοῦσα τὰ ὕψη», δὲν νομίζεται ὁ ἀποκλειστικὸς κληρὸς προνομιοῦχων λαῶν ἢ σχολῶν, παρὰ τὸν ἀττικώτατον Σοφοκλῆ ἐνεθρονίσθη ἐν ἴσῃ καὶ ὑπερόχῃ παρὰ πολλοῖς μεγαλειότητι ὁ βάρβαρος Σαίξπηρ, καὶ ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι μετ' ἴσης ἡδονῆς ἀπογευόμενοι τοῦ χορικοῦ, τοῦ ἐξυμνοῦντος τὰς φυσικὰς καλλονὰς τοῦ Κολωνοῦ, καὶ τοῦ ἔσματος τῶν Μαγισσῶν τοῦ Μάκβεθ, ἢ αἰσθανόμενοι βαθύτερον τοῦ τελευταίου μονολόγου τοῦ

Αἴαντος τὸν μονόλογον τοῦ Ἄμλετ. Εἶνε ἀληθές ὅτι, πλὴν τῶν περὶ τῆς γλώσσης, ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε ἀπασχόλησαν τοὺς Ἕλληνας ἡμᾶς ζητήματα περὶ ἐλευθερίας τῆς Τέχνης καὶ φύσεως τοῦ Καλοῦ. Ἄλλ' ἀφοῦ καυχώμεθα ὅτι ἀνήκομεν εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ἐπωφεληθῶμεν ἐκ τῆς ἐν παντὶ κύκλῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐπιτελουμένης μετατροπῆς ἢ ἐπιτυγχανομένης προόδου. Καὶ εὐτύχημα εἶνε ὅτι ἀνήκομεν εἰς νεαρὸν ἔθνος, καὶ δικαιοῦμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους τοῦ Σλάβου ποιητοῦ: «Ἀληθές ὅτι ἤλθαμεν ὀλίγον ἄργά, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου εἴμεθα νεώτεροι. Γνωρίζομεν τί ἔπραξαν τὰ ἄλλα ἔθνη, ἀλλ' ἀγνοοῦσιν οἱ ἄλλοι τί δεῖον νὰ πράξωμεν ἡμεῖς. . . » Ἄλλὰ μὴ παρεκβαίνωμεν ἀτόπως τοῦ θέματος. Πῶς εἶνε δυνατὸν ἄνθρωποι ζῶντες ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς Ἑλλάδος τὸν αὐτὸν ὄν ἐξύμνησεν ἀπαρμιλλῶς ὁ Εὐριπίδης, νὰ εὐαρεστηθῶσιν εἰς ὀπτασίας βρυκολάκων καὶ νὰ ὑπομένωσι περιγραφὰς εἰδεχθῶν βασανιστηρίων; Ἕλληνες ἐσμέν, δὲν ἀντιλέγω· ἀλλὰ τόσοι αἰῶνες δοκιμασιῶν καὶ δουλείας καὶ βαρβαρότητος δὲν ἐπέδρασαν τάχα ἐφ' ἡμῶν ἰσχυρότερον παρ' ὅσον νομίζομεν καὶ δὲν ἐνόθευσαν τὸ εὐγενές ἡμῶν αἷμα; Μολοντί σκιαζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἂν ποτε θελήσωμεν ἐν παροξυσμῷ ἀρχαιολατρείας νὰ ἀπειθῶμεν εἰλικρινῆ δέησιν πρὸς τὴν θεᾶν τοῦ Παρθενῶνος, ἀνάγκη νὰ προομισηθῶμεν ὡς ὁ πολὺς Ρενάν ἐν τῇ «ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δεήσει σου», ἀνακράζοντες μετ' αὐτοῦ: «Ἐκ βαρβάρων ἐγεννήθημεν, θεά!» Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ στίχοι τοῦ Βλακωρίτου, οἱ ἐμπνεόμενοι ἐκ τοῦ εἰδεχθοῦς καὶ τοῦ τερατώδους, ἀντὶ νὰ προγραφῶσιν ἀνηλεῶς ἀποκλειόμενοι τοῦ παραδείσου τῆς Τέχνης, καθίστανται μόνον ἄξιον ἰδιαιτέρας μελέτης καὶ ἐπικρίσεων ἐξ ἀφετηρίας μᾶλλον ὑποκειμενικῆς ἢ δυνάμει τοῦ κύρους κανόνων. Καὶ δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἐκ τῶν στίχων τοῦ Βλακωρίτου οἱ παράγοντες ἐντὸς ἐμοῦ βαθυτέραν ἐντύπωσιν συμβαίνει νὰ εἶνε οἱ ἐμπνεόμενοι ἐκ τοῦ φρικώδους. Καὶ μὴ ἀποδώσῃτε τὴν ἀδυναμίαν μου εἰς νοσηρὰν φιλοκαλίαν ἢ διεφθαρμένην φαντασίαν. Ὁ λόγος εἶνε ὅτι ἡ δύναμις τοῦ ποιητοῦ ἐν αὐτοῖς ἰδίως ἐπιδεικνύεται, κατὰ μοιρίαν φορὰν. Ὁ ἀπαίσιος Γύφτος τοῦ Διακού, ἢ εἰκὼν τῆς Αὐλῆς τοῦ Ἀλήπασα ἐν τῇ Φροσύνῃ, ὁ σκύλος τοῦ Βλακωρίτου, ὁ θάνατος τοῦ Κατσαντώνη μὲ κατακτῶσι, μὲ παρασύρουσιν, ἀρκεῖ ὅτι ἀποδίδονται εἰς ὠραίους στίχους, ὑπὸ καθαρῶς καλολογικὴν ἐποψιν. Ἡ ποίησις αὕτη τόσοσιν στενωῶς ἀρμόζεται πρὸς τραχύτητας καὶ ὑπερβασίας τοιαύτας, ὅσον τὸνναντίον ἀπάδει πρὸς βεμβασμούς, ὄνειροπολήσεις καὶ αἰσθηματικὰς διαχύσεις. Ἄλλὰ καὶ

ἄλλο τι μὲ ἐνθαρρύνει εἰς τὴν κρίσιν μου. Ὁ ποιητὴς ἐνταῦθα ὄχι μόνον εἶνε μᾶλλον κύριος τῆς τέχνης του, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀληθέστερος ἢ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ ἠθικώτερον ἐπενεργεῖ ἐφ' ἡμῶν ἐκεῖ ὅπου πᾶς τις ἐννοεῖ ὅτι τὰ βασιανιστήρια π. χ. δὲν περιγράφει ἀπλῶς ἐκ τῆς ἡδονῆς τοῦ περιγράφειν, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ἐξαρθῇ ὁ ἠρωϊσμός τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ὑποβαλλομένων εἰς ταῦτα μαρτύρων.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐκδόσιν τῶν «Μνημοσύνων» ἐπεφάνησαν ἡ «Κυρά Φροσύνη» καὶ τὸ «Σήμερον.» Τὸ δεύτερον ἀποτελεῖ συγκινητικὴν παρέκβασιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς μεγάλης ἐποποιίας τῶν ἡρώων καὶ προκαλεῖ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀρρενωπὴ ποίησις τοῦ Βαλαωρίτου δὲν εἶνε ἀκόπως προσιτή. Τὸ σημαντικόν, τὸ κύριον ἔργον εἶνε ἡ «Κυρά Φροσύνη», ἔργον βαρύνον μᾶλλον διὰ τῆς ἐπιβολῆς, διὰ τοῦ σθένους τῆς συλλήψεως, ἢ διὰ τῆς πραγματικῆς ἀξίας καὶ τῆς τέχνης τῆς ἐκτελέσεως. Ἄγνοῶ ἐκ τίνων λόγων τὸ ποίημα τοῦτο κρίνεται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζον τὸ τάλαντον τοῦ ποιητοῦ, ἐνῶ ἀκριθέστερον χαρακτηρίζει τὰς παρεκτροπὰς καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τάλαντου. Ἐν τούτῳ ὁ ποιητὴς ἐπεχείρησε νὰ καλλιτεχνήσῃ τὸ ὑλικὸν τῆς ποιήσεως ἐν ἀρτιωτέρα ἔργασίᾳ, καὶ εἰς τὴν ἐπικὴν οὐσίαν νὰ παράσχῃ πλήρη τὴν ἀνάλογον μορφήν, ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπικῶν τεμαχίων τῶν Μνημοσύνων. Ἐν τοῖς προλεγόμενοις τῆς Φροσύνης ὀξέως διαβλέπει καὶ σαφῶς ὀρίζει τὸν προορισμὸν καὶ τὸ ἔργον τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως. «Θεμέλιον αὐτῆς πρέπει νὰ εἶνε ἡ πιστὴ ἐξιστόρησις τῶν παθημάτων καὶ τῶν μαρτυριῶν τοῦ ἔθνους, ἡ διηγετικὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ξενισμὸν πάλιν. . . Ἡ ποίησις ἡμῶν πρὶν ἢ μεταβληθῆ εἰς λυρικὴν ἢ δραματικὴν, ὀφείλει νὰ λάβῃ ἠρωϊκὴν, τουτέστιν ἐπικὴν μορφήν λέγων δὲ ἐπικὴν ἐννοῶ τὴν ποίησιν, ἣτις ἀνεξαρτήτως ἰδιαιτέρων τινῶν κανόνων, στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν ἱστορίαν, προτίθεται δὲ σκοπὸν αὐτῆς τὴν ἐξύμνησιν σημαντικοῦ τινος γεγονότος ἀναγομένου εἰς τοὺς ἠρωϊκοὺς χρόνους, μυστηριωδῶς περικεκαλυμμένους ὑπὸ τῆς νεφελώδους παραδόσεως καὶ τῆς ἀμυδρᾶς ἀπομνημονεύσεως τῶν χρονογράφων καὶ τῶν γερόντων.» Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἀντιλαμβάνεται τῆς ποιήσεως, ὡς ἀντελήφθησαν καὶ ἐπραγματοποίησαν αὐτὴν ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐπιφανεῖς ποιηταὶ ξένων ἐθνῶν: συμπλήρωσιν τῆς ἱστορίας καὶ ἀνάστασιν τοῦ παρελθόντος. Θέτει καὶ οὗτος τὸ ὑπὸ συγχρόνων κριτικῶν ἐν τῇ Δύσει σαφῶς ἐξερευνηθὲν πρόβλημα καθ' ὃ τὰ διάφορα εἶδη τῆς ποιήσεως ἐμφανίζονται βαθμηδὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς διαφόρους

φάσεις τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Καὶ ἐνταυτῷ περιορίζων τὴν εὐρείαν πτῆσιν τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος ἀνὰ τοὺς κόσμους τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ διαστήματι τῷ ἀπὸ τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὑψοῖ τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ποιήσεως, ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῆς ὁποίας, ὠρίσθη παρ' ἡμῖν νὰ διαπράττεται καὶ πᾶν στιχογραφικὸν ἀνοσιούργημα. Ὑψηλὸν πρόγραμμα σχεδιασθὲν συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Γράφων τὴν «Φροσύνην» αὐτὸ ἀποπειροῦμαι νὰ ἐφαρμόσῃ. Δυστυχῶς τὸ ποίημα τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ τὸν ἄρρηκτον, τὸν παναρμόδιον ἐκεῖνον σύνδεσμον μετὰξὺ μορφῆς καὶ οὐσίας, ἐξ οὗ καθίσταται ἀδύνατος ἡ χωριστὴ ἀντίληψις ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων. Ἀναντιρρήτως ἀνακοχλάζει ἐν αὐτῷ καὶ ζεεῖ ἡ νεότης καὶ ἡ ἀκμή. Ἡ ἀγρία εἰρωνεία ἡ περιβάλλουσα τὴν περὶ τῆς μητρὸς τοῦ Χάμκως ἀφήγησιν τοῦ Ἀλῆ ἐν τῷ πρώτῳ ἔσματι, ἡ ἐωσφορικὴ ἀνταύγεια τοῦ περιφήμου μονολόγου αὐτοῦ, τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Δράκου, ἡ περιγραφή τοῦ σατραπικοῦ παλατίου, μεθυστικαὶ τινες εἰκόνες ἐκ τῆς φύσεως, ἀποτελοῦσι κομβολόγιον ἀνεκτιμητῶν μαργαριτῶν. Ἀλλὰ μόνον ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐπισυναπτομένων προλόγων καὶ σημειώσεων θαυμάζομεν τὴν ἐξοχὸν φαντασίαν, τὴν δύναμιν τῆς ἐμπνεύσεως, τὸ εὐσυνειδητὸν τῆς ἐργασίας τοῦ ποιητοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ ὅλου ποιήματος. Ἡ «Κυρά Φροσύνη» στερεῖται ἀρμονίας· ὁ ποιητὴς πιστεύει ὅτι συνέθηκεν ἠρωϊκὸν ἔπος, ἐνῶ κυρίως εἰπεῖν, συνεκόλλησεν εἰς δημῳδαῖς δεκαπεντασυλλάβους ποιητικὸν μωσαικὸν ἐξ ἠρωϊκῶν σκηνῶν, βυρωνείων παροξυσμῶν, μυστικῶν ἀποθεώσεων καὶ μελοδραματικῶν ἐρωτολογιῶν. Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἀλῆ δὲν εἶνε ψεκτέος διότι διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον βυρωνείου ἤρωος· ὁ ποιητὴς ἠκολούθησε παράδοσιν δικαιολογοῦσαν τὴν τοιαύτην ἀναπαράστασιν αὐτοῦ· καὶ ἂν αὕτη πολλῷ ἀπέχει τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὑπάρχουσιν οἱ ἐν τῇ Τέχνῃ δοξάζοντες τὴν παράδοσιν ὡς ἀληθεστέραν τῆς ἱστορίας. Τὸ μέγα ἀμάρτημα εἶνε ὅτι ὁ βυρωνισμὸς τοῦ σατράπου ἐκτίθεται ὑπὲρ τὸ δέον ξενοτρόπως καὶ περιττῶς· πολλοὶ στίχοι οὐ μόνον κατ' οὐδὲν θὰ ἐβλαπτον παραλειπόμενοι, ἀλλὰ τὸναντιόν θὰ συνετέλουσαν μᾶλλον εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ποιήματος. Οὐ μόνον ἀδυνατῶ νὰ συλλάβω συγκεκριμένως τὴν εἰκόνα τῆς Φροσύνης διὰ τὸ ἀσαφές καὶ ὑποπτόμενον αὐτῆς, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ νὰ τὴν διακρίνω ἀπλῶς ἀδυνατῶ. Πυκνὸς πέπλος μυστικισμοῦ τὴν περιβάλλει ἀβθαίετως. Δὲν μᾶς συγκινεῖ ἡ μετάνοια αὐτῆς, οὐδ' ἡ ζωὴ, οὐδ' ὁ θάνατος, διότι πάντα ταῦτα παρέρχονται πρὸ ἡμῶν στερούμενα ὁμοιοληθείας. Ἀπροπαρσκευάστως καὶ ἀψυχο-

λογήτως μεταβάλλεται από έρωμένης τοῦ Μου-
χτάρεις μητέρα τυπτομένην ὑπὸ τοῦ συνειδότης,
καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς μάρτυρα τῆς πίστεως. Οὐ
μόνον στερεεῖται τῆς ἀπαιτουμένης εἰς τὰ ἐπικά
πρόσωπα πλαστικότητος, ἀλλὰ δὲν εἶνε οὐδ' ἀν-
θρωπίνως ποιητικῆ, εἶνε ἐν ἐνὶ λόγῳ ῥομαντικῆ
ἠρώϊς μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματα τοῦ εἶδους. Βρα-
δύτερον καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς διέγνωσε καὶ ἐμ-
μέσως ἀπεδοκίμασε τὰ παραπτώματα τοῦ ἔρ-
γου του. Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ «Διάκου» κατα-
δικάζων ἀμετακλήτως τὸν ῥομαντισμὸν «ὡς νο-
θευτὴν καὶ διαφθορέα τοῦ ἀληθοῦς ὄργανισμοῦ
τῆς ἰθαγενοῦς γραμματολογίας», προσθέτει ἐν
ὑποσημειώσει μεταξύ ἄλλων: «Ὁ ἡμέτερος Θω-
μασαῖος ἀπευθύνας μοι ἐσχάτως τὰς φιλικὰς συμ-
βουλὰς του μὲ προτρέπει νὰ φοβοῦμαι καὶ νὰ
φευγῶ ὅσον ἐνεστί τὸν ἀσιανὸν ἐρωτολόγον ὡς
ὀλεθριώτερον τοῦ Παρισινοῦ, ὑπαινιττόμενος βε-
βαίως σκηρὰς τινὰς ἐκ τῶν ἐν τῇ Κυρῆ Φρο-
σῆνῃ». Καὶ γενναϊότερον ἔτι ἐν φιλικῇ ἐπιστολῇ
διαβεβαίει ὅτι δύο σελίδας τοῦ «Διάκου» του
δὲν ἀνταλλάσσει πρὸς ὅλα τὰ ἄσματα τῆς Φρο-
σῆνης.

Ὡς εὐστόχως παρετηρήθη ὑπ' ἄλλων ἀρμο-
διωτέρων ἐμοῦ οὐδεὶς ἐν τοῖς προλόγοις του
ἔγραψε τόσα κατὰ τοῦ ῥομαντισμοῦ καὶ οὐδεὶς
ὑπῆρξε ῥομαντικώτερος τοῦ Βαλαωρίτου. Ἄλλ'
οὕτω συνήθως συμβαίνει. Μεγάλοι καλλιτέχνηαι
μορφοῦσι τὰ ἔργα των ἀσυνειδήτως ὑπέικοντες
εἰς δυσσεχιγνιάστους ῥοπάς, ἄλλα θέλοντες, καὶ
ἄλλα κατορθοῦντες. Ἀνέγνων ποτὲ ὅτι ὁ Γκαίτε
καὶ ὁ Σίλλερ ἐπὶ μακρὸν ἀλληλογραφοῦντες συ-
νεζήτουν περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ νεωτέρου
ἔπους, καὶ ἔπλαττον κανόνας, καὶ ὑπέθετον νό-
μους. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτων ὁ Γκαίτε
ἔγραψε τὸν «Ἐρμάννον καὶ τὴν Δωροθέαν.»
Περατωθέντος τοῦ ἔργου, εἶδεν ὅτι οἱ κανόνες
καὶ οἱ νόμοι εἰς οὐδὲν εἶχον ὠφελῆσει.

(Ἐπειτα τὸ τέλος) ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΓΝΩΜΑΙ

Εὐκολώτερον δύναται νὰ καταστείλῃ τις τὴν πρώτην
ἐπιθυμίαν παρὰ νὰ εὐχαριστήσῃ πάσας τὰς μετέπειτα.

*

Ἡ ἐλπίς εἶνε δάνειον τῆς εὐτυχίας.

*

Ἄν ὅστις ἀγαπᾷ δὲν σκέπτεται — ἄρα ὅστις σκέπτεται
δὲν ἀγαπᾷ.

*

Τὸ μέλλον ἐν τῷ ἔρωτι ρίπτει εἰς λήθην τὸ παρελθόν.

*

Ἐν τῇ φιλίᾳ παρέχει τις ἐκ τοῦ περισσεύματος, ἐν
δὲ τῷ ἔρωτι ἐκ τοῦ ἐλλείμματος.

*

Φιλαρέσκεια εἶνε ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀρέσκειν ἄνευ τῆς
ἀνάγκης τοῦ ἀγαπᾶν.

Ἡ παρὰ πόδας ἐπιστολή, γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστο-
τέλους Βαλαωρίτου, εὐμενῶς ἀνεκινήθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ κ.
Ἐμ. Ροῖδου, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται. Ἐκ ταύτης ἀφῆρθη-
σαν μέρη τινὰ μόνον ἀναφερόμενα εἰς πρόσωπα, κατὰ τὰ
λοιπὰ δὲ δημοσιεῖται ὡς ἔχει. Ἐν αὐτῇ ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ
ἐπιστολῇ τοῦ ποιητοῦ, τὴν ὅποιαν θὰ καταχωρίσωμεν εἰς
τὸ προσεχὲς φύλλον τῆς Ἐστίας, ζωηρῶς ἀπεικονίζεται ἡ
διάνοια τοῦ ἀνδρὸς καὶ αἱ φιλολογικαὶ αὐτοῦ γνώμαι· ἰδίᾳ
δ' αἱ περὶ ποιήσεως καὶ γλώσσης δοξααῖαι αἱ περιεχόμεναι
ἐν αὐταῖς χαρακτηρίζουσιν ἄριστα τὸν Βαλαωρίτην. Ἐν
ἐποχῇ καθ' ἣν μεγάλη σημασία ἀποδίδεται εἰς τὴν δημο-
στευσιν τῆς ἀλληλογραφίας τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, καθ' ὅσον
ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς ἐπιστολαῖς τὸ ἦθος σπουδάζεται ἐκ τοῦ
φυσικοῦ, ὡς εἰπεῖν, καὶ ὁ χαρακτῆρ τοῦ ἀνθρώπου ἀποκα-
λύπτεται καθαρώτερον ἢ ἐν ταῖς συγγραφαῖς αὐτοῦ, δημο-
στευαῖς ἐπιστολῶν, ὡς ἡ κατωτέρω, καθίσταται ἀπαραίτητος
πρὸς διευκρίνισιν τῆς φυσιογνωμίας τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν αἰοῦδου.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

Α'.

ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

Ἐν Λευκάδι τῇ 3 Νοεμ. 1877

Φίλιτατε Ροῖδῃ.

Ἄπνευστί κατεβρόχθισα ἡ μονορουφί κατέ-
πια τὰς δύο περὶ Ἑλληνικῆς συγχρόνου κριτι-
κῆς καὶ ποιήσεως διατριβὰς σου. Σὲ εὐχαριστῶ
δὲ πολὺ πολὺ ὅχι μόνον διὰ τὴν φιλικωτάτην
ἐπιστολήν σου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὑψηλὴν θέσιν
ἣν μοι παρεχώρησες ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἑλληνικῇ
ποιήσει καὶ τὴν ὅποιαν φοβοῦμαι μὴ δὲν ἀξίζω.

Νὰ φέρῃ τις κρίσιν ἐπὶ κριτικῶν ἔργων ἰδι-
κῶν σου, φίλιτατε Μανώλῃ, εἶναι ἐπιχειρήσεως δει-
νῆ, προκειμένου μάλιστα ν' ἀποφανθῇ τις ἐκ τοῦ
προχείρου ἐπὶ ζητημάτων σκοτεινῶν δικαίως
προκαλεσάντων τὰς ἐρεῦνας τῶν φιλοσόφων πά-
σης ἐποχῆς καὶ πάσης ἐθνότητος. Ἐπειτα τί νὰ
σοὶ εἴπω; Σὺ εἶσαι φοβερός ἄνθρωπος! Ἀλλοί-
μονον εἰς ἐκεῖνον τὸν ὅποιον συλλάβῃς ἀντιπά-
σκοντα, ἀρνούμενον παλαιὰν τινα δοξααίαν!
Τότε τὸν προσμένει ἀφευκτος θάνατος, ὀδυνηρὸν
μαρτύριον καθὼς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐφεῦρεν ὁ φί-
λος μου Ἀλήπασας διὰ τὸν Κατσαντώνην...

Ὅπως δήποτε θὰ σοῦ εἴπω καθαρὰ τὴν γνώ-
μην μου ὅσον μοι τὸ ἐπιτρέπουν τὰ στενὰ ὄρια
μιάς ἐπιστολῆς καὶ ἄς γίνῃ ἡ λίμνη θάλασσα.
Ἐπὶ ζητημάτων τόσον στενωῶς συνδεομένων μετὰ
τῆς μελλούσης τύχης τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως,
ἀπαιτεῖται ἀπόλυτος ἐλευθερία συζητήσεως διότι
μόνον δι' αὐτῆς θὰ ἀνακαλυφθῇ ἡ ἀλήθεια.

Ὁ Βλάχος ἐβλασφήμητεν ἀναντιρρήτως εἰ-
πὼν ὅτι «ἐγγενὲς εἶναι τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ τὸ
ποιητικὸν τάλαντον καὶ μάτην ἤθελε μοχθήσει
ἀντλῶν ἐξωθεν ποιητικὰς ἐμπνεύσεις ὃ ἔχων πε-
ζὴν τὴν διάνοιαν ἢ χαμαιπετὴ τὴν φαντασίαν»
καὶ ὅτι «παρορμήσεως δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ
ἀληθεῖς ποιηταὶ» καὶ τὴν βλασφημίαν ταύτην
ἐτιμώρησες αὐστηρότατα ἀντιταξάς κατὰ τοῦ